Zbornik radova Prirodno-matematičkog fakulteta — Univerzitet u Novom Sadu, knjiga 8 (1978)
Review of Research Faculty of Science — University of Novi Sad, Volume 8 (1978)

Dragoslav Herceg

O NEEKVIDISTANTNIM DIFERENCNIM FORMULAMA HERMITOVOG TIPA

Uvod. Konturni problem.

(KP) $$x''=f(t,x) \text{ na } I=[0,1],\ R_i x=z_i\ (i=0,1)$$

sa poznatim linearnim funkcionalima R_i na $C^1(I)$, $f\in C(I\times R)$, $z_i\in R$ $(i=0,1)$ (R je skup realnih brojeva) svodi se diskretizacijom nad nekom mrežom $I_h\subset I$ na sistem, u opštem slučaju, nelinearnih jednačina. Taj sistem je potpuno određen kada su poznati korak h, mreža I_h diskretizacije i diferencne formule kojima se aproksimiraju jednačina i konturni uslovi iz (KP), [4].

Neka je $n\in N$ (N je skup prirodnih brojeva) i $k_j>0$, $k_j\in R$ $(j=1,2,\ldots,n)$. Tada se h i I_h mogu definisati na sledeći način

$$h^{-1}=\sum_{j=1}^{n} k_j,\quad I_h=\{t_0=0,\ t_j=t_{j-1}+k_j h : j=1,2,\ldots,n\}.$$

Ako je $k_i\neq k_j$, bar za jedan par i,j, $i\neq j$, $i,j\in\{1,2,\ldots,n\}$ mreža I_h je neekvidistantna (neregularna), [3]. Za $k_j=a\in R$ $(j=1,2,\ldots,n)$ mreža I_h je ekvidistantna.

Pri diskretizaciji jednačine iz (KP) u tačkama t_i $(i=1,2,\ldots,n-1)$ ekvidistantne mreže I_h često se koriste ekvidistantne formule Hermitovog tipa, [2], [4], [5], [6]. Opšti oblik ovih formula je

(1) $$\sum_{j=-p}^{p}\left(h^{-2}a_j x(t_i+jh)+b_j f(t_i+jh, x(t_i+jh))\right)=0\,(h^{m-1}),$$

gde za $p\in N$ važi $p\leqslant\min(i, n\text{-}i)$, a $m\geqslant 2$ je prirodan broj za koji je $x\in C^{m+1}(I)$ i za koji je moguće koeficijente a_j, b_j $(j=-p,\ldots,p)$ jednoznačno odrediti, [5], [6]. Kako se posmatraju samo tačke $t_i\in I$ $(i=1,2,\ldots,n-1)$, to su svim tim tačkama možemo uzeti $p=1$. Taj specijalni slučaj, kada je $m=5$, najčešće se koristi. Tada je

(2) $$a_{-1}=a_1=-1,\ a_0=2,\ b_{-1}=b_1=1/12,\ b_0=5/6.$$

Diskretizacije jednačine iz (KP), u kojima se koriste formule (1) sa različitim vrednostima za p, nalazimo u [2] i [3].

Primena ekvidistantnih diferencnih formula oblika (1) u diskretizaciji jednačine iz (KP) u tačkama t_i neekvidistantne mreže I_h je moguća, ako se ta mreža odredi na poseban način. Jedan primer takve mreže dat je u [3].

U ovom radu se daje jedan postupak određivanja neekvidistantnih diferencnih formula Hermitovog tipa:

$$\sum_{j=0}^{p}(h^{-k}a_j x(t_i+s_j h)+b_j x^{(k)}(t_i+s_j h))=0\,(h^{m+1-k}), \tag{3}$$

i odgovarajuća formula za $k=2$, $p=3$ i $m=5$. Dobijena formula može se koristiti za diskretizaciju jednačine iz (KP) u tačkama t_i $(i=1,2,\ldots,n-1)$ proizvoljne neekvidistantne mreže I_h, što će biti predmet jednog od sledećih radova. Kao specijalan slučaj ove formule, kada je I_h ekvidistantna mreža, javlja se formula oblika (1) sa koeficijentima iz (2).

Određivanje koeficijenata a_j i b_j iz (3). Neka je I_h neekvidistantna mreža, a t_i bilo koja tačka te mreže. Uvedimo za fiksno $p\in N$ oznaku $T=\{0,1,\ldots,p\}$ i pretpostavimo

$$k\leqslant p,\ k,p\in N,\ s_j\in R\,(j\in T),\ s_0=0,\ s_i\neq s_j \text{ za } i\neq j\ (i,j\in T) \tag{4}$$

$$t_i+s_j h\in I_h\,(j\in T),$$

$$x\in C^{m+1}(I) \text{ za neko } m\geqslant p+k,\ m\in N. \tag{5}$$

Koeficijenti $a_j, b_j\,(j\in T)$ iz (3) određuju se iz sledećeg sistema linearnih jednačina ([5]):

$$\sum_{j=0}^{p}a_j=0,\quad \sum_{j=0}^{p}a_j s_j^q=0\ (p=1,2,\ldots,k-1), \tag{6}$$

$$\sum_{j=0}^{p}(a_j s_j^k+b_j k!)=0, \tag{7}$$

$$\sum_{j=0}^{p}\left(a_j s_j^q+b_j\frac{q!}{(q-k)!}s_j^{q-k}\right)=0\ (q=k+1,\ldots,m), \tag{8}$$

$$\sum_{j=0}^{p}b_j=1. \tag{9}$$

Da bi se diskretizacija jednačine iz (KP) mogla sprovesti, potrebno je da je $b_j\neq 0$ bar za jedno $j\in T$, što se obezbeđuje jadnačinom (9). U tom slučaju (7) se svodi na

$$\sum_{j=0}^{p}a_j s_j^k=-k!,$$

te je sistem linearnih jednačina (6) — (9) nehomogen.

Sada se broj $m\in N$ određuje tako da taj sistem ima rešenje i da je $m\geqslant k+p$. Jedna mogućnost određivanja broja m i rešenja sistema linearnih jednačina (6) — (9), pod pretpostavkama (4) i (5), data je u dokazu sledeće teoreme.

Teorema. Neka su ispunjene pretpostavke (4) i (5) za $m=p+k$. Tada sistem linearnih jednačina (6) — (9) ima bar jedno rešenje.

Dokaz. Iz sistema linearnih jednačina (6) — (9) izdvojimo prvih $p+1$ jednačina. Ako je $b_0=1$, $b_j=0$ $(j=1, 2, \ldots, p)$, izdvojene jednačine obrazuju nehomogeni sistem linearnih jednačina sa nepoznatim a_j $(j \in T)$. Ovako dobijeni sistem, označimo ga sa (Sa), jednoznačno je rešiv, [5], [7], a rešenje se može odrediti prema formulama iz [7]. Uvrštavajući tako dobijene vrednosti za a_j $(j \in T)$ u jednačine (8) za $q=k+1, \ldots, k+p$, dobija se sistem p linearnih jednačina sa nepoznatim b_i $(j=1, 2, \ldots, p)$. Označimo taj sistem sa (Sb). Pomoću rešenja sistema (Sa), rešenja sistema (Sb) i b_0, koje se onda može dobiti iz (9), obrazuje se rešenje sistema (6) — (9).

Za vrednosti koeficijenata a_j $(j \in T)$ dobijene rešavanjem sistema (Sa) važi, prema [7],

$$\sum_{j=0}^{q} a_j s_j^q \neq 0 \quad \text{za } q \geqslant p+1.$$

To znači da je sistem (Sb) nehomogen. Ovaj sistem možemo napisati u obliku

$$\sum_{j=0}^{p} b_j s_j^{q-k} = -\frac{(q-k)!}{q!} \sum_{j=0}^{p} a_j s_j^q \quad (q=k+1, \ldots, k+p)$$

Otuda se lako vidi da je determinanta sistema (Sb) različita od nule (pod pretpostavkama (4)), što znači da je taj sistem jednoznačno rešiv.

Na ovaj način smo odredili jedno rešenje sistema (6) — (9) za $m=k+p$. Da li m može biti veće od $k+p$ i za koliko, u ovom slučaju, utvrđuje se proveravanjem da li rešenje sistema (6) — (9), dobijeno za $m=k+p$, zadovoljava jednačine (8) za $q=k+p+1, k+p+2, \ldots$.

Formula (3) za $k=2$, $p=3$ i $m=5$. Koristeći se postupkom iznetim u dokazu teoreme, odredićemo sada neekvidistantnu diferencnu formulu oblika (3) za $k=2$, $p=3$, i $m=5$. Pretpostavimo da za s_j $(j=0, 1, 2, 3)$ i x važi (4) odnosno (5). Sistem (Sa) u ovom slučaju glasi

$$\sum_{j=0}^{3} a_j=0, \quad \sum_{j=0}^{3} a_j s_j^q = -\delta_{2q} \cdot 2! \; (q=1, 2, 3), \tag{10}$$

gde je δ_{2q} Kronekerov simbol. Rešenje tog sistema je

$$\begin{aligned} a_0 &= \frac{-2(s_1+s_2+s_3)}{s_1 s_2 s_3}, & a_1 &= \frac{2(s_2+s_3)}{s_1(s_1-s_2)(s_1-s_3)}, \\ a_2 &= \frac{2(s_1+s_3)}{s_2(s_2-s_1)(s_2-s_3)}, & a_3 &= \frac{2(s_1+s_2)}{s_3(s_3-s_1)(s_3-s_2)}. \end{aligned} \tag{11}$$

Iz (10) imamo sada $y_1 := \sum_{j=0}^{3} a_j s_j^3 = 0$, a lako se izračunava

$$y_2 := \sum_{j=0}^{3} a_j s_j^4 = 2\,(s_1 s_2 + s_1 s_3 + s_2 s_3),$$

$$y_3 := \sum_{j=0}^{3} a_j s_j^5 = 2\,(s_1 + s_2)\,(s_1 + s_3)\,(s_2 + s_3).$$

Sistem (Sb) sada glasi

$$\sum_{j=1}^{3} b_j s_j^{q-2} = \frac{-y_{q-2}}{q\,(q-1)}\,(q=3,\,4,\,5),$$

a njegovo rešenje je dato sa

$$b_1 = a_1\,(y_2 - 3s_1^2)/60, \quad b_2 = a_2\,(y_2 - 3s_2^2)/60,$$

(12)

$$b_3 = a_3\,(y_2 - 3s_3^2)/60.$$

Sada se iz (9) dobija

(13) $$b_0 = a_0 y_2/60 + 9/10.$$

Za $-s_1 = s_2$ dobija se iz (11), (12) i (13)

$$-a_0/2 = a_1 = a_2 = -s_2^{-2},\ a_3 = 0,\ b_0 = 5/6,\ b_1 = b_2 = 1/12,\ b_3 = 0,$$

a za $s_2 = 1$ formula (3) svodi se na formulu oblika (1) sa koeficijentima iz (2).

Da za $k=2$, $p=3$ i a_j, $b_j\,(j=0,\,1,\,2,\,3)$ dobijene na navedeni način ne može biti $m>5$, vidi se iz sledećeg primera. Neka je $s_1=-1$, $s_2=2$, $s_3=3$. Tada nalazimo $a_1=-5/6$, $a_2=-2/3$, $a_3=1/6$, $b_1=1/72$, $b_2=1/9$, $b_3=-5/72$ i

$$\sum_{j=0}^{3} (a_j s_j^6 + 30 b_j s_j^4) = -37,$$

što znači da jednačina dobijena za $q=6$ iz (8) nije zadovoljena.

LITERATURA

[1] Bohl, E., Monotonie, *Lösbarkeit und Numerik bei Operatorgleichungen*, Springer Tracts in Natural Philosophy, Bd. 25, Springer-Verlag, Berlin, Heidelberg, New York, 1974.

[2] Bohl, E., *Zur Anwendung von Differenzenschemen mit symmetrischen Formeln bei Randwertaufgaben*. ISNM 32, 25—47, Birkhäuser-Verlag, Basel und Stuttgart, 1976.

[3] Bohl, E., *Inverse Monotonicity in the Study of Continuous and Discrete Singular Perturbation Problems*. To appear in Proceedings of the Conference on the Numerical Analysis of Singular Perturbation Problems, May 30 — June 2, 1978, Academic Press. 1978.

[4] Bohl, E., J. Lorenz, *Inverse Monotonicity and Difference Schemes of Higher Order*. A Summary for Two-Point Boundary Value Problems. To apper in Aequ. Math.

[5] Collatz, L., *The Numerical treatment of differential equations.* Springer-Verlag, Berlin-Heidelberg-New York, 1964.

[6] Henrici, P., *Discrete variable methods in ordinary differential equations,* John Wiley, New York, 1962.

[7] Pflanz, E., *Allgemeine Differenzenausdrücke für die Ableitungen einer Funktion y (x),* Z. angew. Math. Mech., Bd. 20, Nr. 11/12, 379–381, 1949.

Dragoslav Herceg

ON NONEQUIDISTANT DIFFERENCE FORMULAE OF THE HERMITE TYPE

Symmary

In this paper a procedure for determination of nonequidistant difference formulae of the Hermite type

$$\sum_{j=0}^{p} (h^{-k}\ a_j x\,(t_i+s_j h)+b_j x^{(k)}\,(t_i+s_j h))=0\ (h^{m+1-k}),$$

and a corresponding formula for $k=2$, $p=3$, $m=5$ are given. The obtained formula can be used for a discretion of the equation from (KP) at points t_i $(i=1, 2, \dots, n-1)$ of an arbitrary nonequidistant grid I_h. A special case of this formula, when I_h is an equidistant grid, is a well known formula ([5]), [6]) of the type (1) with coefficients from (2).